

Demokrasi eğitimi ve Risale-i Nur

Risale-i Nur temelde iman ve Kur'an hizmetine odaklanmakla beraber, imanî ve Kur'anî hakikatlerin sosyal ve siyasî alandaki tezahürlerine de dikkat çekmekte, bu bağlamda "millet hakimiyeti" demek olan demokrasinin ruhunun İslam'dan olduğunu ifade etmektedir.

"İnsan" ve "eğitim" yan yana getirilmesi birbirine en çok uyan, birbirine en çok yakışan iki kavram. Zira "insan" gözlemediğimiz alemde sahip olduğu potansiyel özellikler bakımından en mükemmel varlık, "eğitim" de çeşitli metotlarla insanın bu özelliklerini açığa çıkarıp geliştirme süreçleridir. Bir meyve çekirdeğinin meyve haline gelebilmesi için toprağa atılma aşamasından ağaç olup meyveye durma ve olgunlaşma aşamasına kadar bir dizi süreçten geçmesi, her aşamada gereken hassasiyetin gösterilmesi zorunlu olduğu gibi; insanın "olgun insan" haline gelebilmesi için de hayatın her aşamasında sağlıklı eğitim süreçlerinden geçmesi zorunludur. Bu bakımdan Yaraticı, insana kodladığı özellikleri gerçekleştirmesi için her türlü imkanı hazırlamış; hayat boyu eğitim programı olarak vahyi göndermiş, öğretmen olarak Peygamberi görevlendirmiştir. Bu ilahî rehberliğe dayalı olarak kendisini eğitmeye çalışanlar ilgileri ve bağlılıkları oranında "olgun insan" olma yolunda ilerlerken yaratılışlarına ekilen istidatları kabiliyetlere, kabiliyet ve yetenekleri de insaniyetlerine uygun hal, tutum ve davranışlara dönüştürmektedir. Ana okulundan yahut ilk okuldan başlayarak kendimizi içinde bulduğumuz örgün eğitim ise -ideolojik dayatmalar hariç- bize bu konuda kolaylıklar sağlamakta, bilgi ve becerilerimizi artırmakta, doğru düşünme ve sağlıklı analiz yapabilme yeteneği kazandırmaktadır.

Vahiy yani Kur'an, Yaraticının mesajı olması hasebiyle yaratılışımıza uygun bir tür "kullanım kılavuzu", bir çeşit "ana program" niteliğindedir. Bu program ilk olarak insaniyetimizde bulunan; inanma, güvenme ve bağlanma gibi duygularımızı doğru şekilde yönlendirmekte, aklî temellendirmeler çerçevesinde bizi ve alemi var eden Yaraticıya inanma ve Onu nitelikleriyle tanıma eğitimi vermektedir. Ardından bu Yaraticının sayısız iyilik, ihsan ve nimetlerine karşı yine insaniyetimizde bulunan memnun olma, teşekkür etme, minnet duyma gibi hislerimizi harekete geçirerek Ona tahsis etme rehberliği yapmaktadır. Bu suretle insan kendi varlığının, alemin ve alemdeki bütün varlık ve var oluşların kaynağı olarak Yaraticısına iman ederken, aynı zamanda Onun sayısız iyilik ve armağanlarına karşı da şükran duyguları içinde, -adına ibadet denilen-, insanî tavrı yerine getirmektedir. Aynı zamanda vahiy insana, toplumsal varlık olması dolayısıyla "insan-insan ilişkilerinde" de kılavuzluk yapmakta, insanların insaniyetinde bulunan ahlakî ölçü ve prensipleri kuşanmalarını tembihlemektedir.

Kur'an, korunması bizzat Yaratıcı tarafından taahhüt altına alındığı için (Hıcr 15/9) hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiş, Kur'an ile rehberlikte bulunan Peygamber'in (asm) uygulama örnekleri de uzmanlar tarafından tasnif, tedvin ve telif edilerek bugüne intikal etmiştir. Ancak vahyî mesajın ve sünnetteki açıklamanın değişen zaman ve gelişen olaylara uyarlanması herkes için her zaman aynı kolaylık ve berraklıkta olmadığı, olamayacağı için, -eserleriyle sonsuz rahmet sahibi olduğu apaçık belli olan- Rabbimiz her dönemde bunu sağlamaya yönelik çeşitli seviyelerde -tabir yerindeyse Peygamber'in asistanları hükmünde olan- eğitimciler tanzif etmiştir. Bunlardan biri olan Bediüzzaman ve onun manevi bir Kur'an tefsiri olarak telif ettiği Risale-i Nur her yönüyle Kur'an eğitimi veren esaslı bir kaynak niteliğindedir.

Kur'an-ı Hakîm, insanı ve hayatı bütün halinde ele alarak eğittiği gibi, Kur'an'a dayanan ve Kur'an'dan feyiz ve ışık alan Risale-i Nur da insanı ve hayatı bütün halinde ele alıp eğitmektedir. Kur'an'ın, iman ve ibadetin yanı sıra hayatın zaruri bir parçasını teşkil eden "siyasî alanla" ilgili olarak şûra, meşveret, liyakat, adalet, hürriyet gibi temel kavramlar etrafında ortaya koyduğu evrensel nitelikteki siyasî prensipler de aynı şekilde Risale-i Nur'da yaşanan zamana uyarlanarak hak ettiği yere konulmuş ve işlenmiştir. Bilindiği ve sıkça tekrarlandığı üzere Bediüzzaman, saltanata karşı "anayasalı ve meclisli sultanlık" demek olan meşrutiyet ilan edildiğinde (1876), bunu İslam adına kabul etmiş, Cumhuriyetin ilanından sonra kendisini 'dindar bir cumhuriyetçi' olarak anmış, çok partili hayata geçildiğinde ısrarla "demokratlık" vurgusu yapmıştır.

Sözü daha fazla uzatmadan demokrasi eğitimine getirmek istiyoruz. Demokratlık ya da daha çok tercih edilen kullanıma göre demokrasi; sultanlığa ya da krallığa dayanan monarşiye, krallıkla beraber meclisin bulunduğu oligarşiye karşı "halk hakimiyetine" dayalı yönetim biçimidir. İlgili literatürde doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, savunmacı demokrasi gibi çeşitleri bulunan demokrasinin en önemi bileşenleri hürriyet yahut özgürlük, adalet, hukuk üstünlüğü, azınlığın hakkını da gözeten çoğulculuk, ideolojik dayatmalardan uzaklık... gibi öğelerdir. Bu değerlerin yaşandığı demokratik toplumlar; a) bağımsız düşünebilen, b) problemleri sağlıklı analiz yöntemleriyle çözebilen, c) açık fikirli olan, d) her türlü eleştiriye ve geliştirmeye elverişli tavsiyelere olumlu bakabilen, e) farklı düşünen insanlara saygı duyan, f) kişilerle değil fikirlerle yüzleşen, g) hür ortamlar oluşturabilen ya da oluşmasına katkı yapabilen insanlardan meydana gelir.

Şüphesiz ki devlet bazında demokrasiye dayalı yönetimin gerçekleşmesi ve sağlıklı şekilde yürümesi ancak toplumun demokratik değerleri benimsemesine bağlıdır. Demokratik değerlere sahip bir toplumun oluşması ise aile ve okuldan başlayarak her alanda hürriyetçi, adaletli ve hakkaniyetli bir anlayışın egemen olmasıyla mümkündür. Bu ise ancak demokrasi eğitimi ile gerçekleşir. Demokrasi eğitimi ile demokratik değerleri öğrenen, yaşayan ve hazmeden toplumlar idari olarak devlet düzeyinde de demokrasiye dayanan bir yönetimi kolayca ve istikrarlı bir şekilde gerçekleştirme imkanı elde ederler (krş. İdris Şahin, "Demokrasi Eğitimi", demokrasi.gen.tr)

İşte Kur'an dersi olan Risale-i Nur, temelde muhataplarını -tahkike dayalı olarak- vahyin ve ontolojik alemin tanıklığı altında iman ve Kur'an hakikatleriyle donatırken aynı zamanda Kur'an'ın irşadı, iman gereği çerçevesinde hürriyet, adalet, hukuk üstünlüğü, meşveret gibi -demokrasinin de bileşenleri olan- kavramlar etrafında, bir tür demokrasi eğitimi vermekte, demokrasi bilincinin güçlenmesine katkı yapmaktadır. Biraz daha somut ifade etmek gerekirse Risale-i Nur bunu başlıca iki ana eksenle yapmaktadır: a) Cumhuriyet ve demokrasi gibi kavramların -ismen değil, içeriği itibariyle- İslam'a uygun olduğunu söyleyerek, b) cumhuriyet ve demokrasinin temel unsurları olan hürriyet, adalet ve meşveret gibi değerlere vurgu yaparak.

Birinci hususla ilgili olarak şunu hatırlamak lazım: Varlığın ve var oluşun sırrını açıklayarak insanlara Yaratıcısını tanımak ve Ona karşı "ubudiyet"le mukabele ederek dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarını temin etmek üzere inzal olunan Kur'an, bütün coğrafyalara ve çağlara hitap ettiği için siyasî bir model ortaya koymaktan ziyade ana prensipler vaz etmiştir. Bu prensipler Peygamber (asm) ve Hulefa-yı Râşidîn döneminde hayata intikal etmiş, Peygamber'in vefatından otuz yıl sonra ise ne yazık ki saltanat dönemi başlamış, bu prensipler zikzaklı olarak bazen hatırı sayılır oranda, daha çok da kısmen uygulanabilmiştir. İslam'ın siyasî yaklaşımları üzerine kitap telif eden İslam alimleri ana prensiplere işaret etmekle beraber yaşadıkları dönemin siyasî dalganmalarını da göz önünde bulunduran açıklamalar yapmak durumunda kalmışlardır. Mesela Şia kendi mezhebî anlayışı çerçevesinde "imâmet" nazariyesi geliştirmiş, Ehl-i sünnet alimleri konuyu fıkıh kaynaklarında, bir tür saltanata atif yaparak "el-ahkâmü's-sultâniyye" terimiyle işlemiş, mesela XI.

yüzyılda Ebü'l-Hasan el-Mâverdî (ö. 1058) ve Ebû Ya'le el-Ferrâ (ö. 1066) aynı adı taşıyan kitaplar kaleme almıştır. Bediüzzaman da yaşadığı dönemi dikkate alarak, mesela Meşrutiyet ilan edildiğinde bazı alimlerin bunu İslam'a aykırı bularak karşı çıkmalarına mukabil, o delillerini sayarak İslam adına alkışladığını dile getirmiştir. Cumhuriyet döneminde, mahkemede yargılanırken, "Cumhuriyet hakkında fikrin nedir?" diye sorulması üzerine -kendi ifadesiyle- şöyle demiştir: "Yaşlı mahkeme reisinden başka daha siz dünyaya gelmeden ben dindar bir cumhuriyetçi olduğumu elinizdeki Tarihçe-i Hayat'ım ispat eder. Hülâsası şudur ki: O zaman şimdiki gibi, hâli bir türbe kubbesinde inzivada idim. Bana çorba geliyordu. Ben de tanelerini karıncalara veriyordum. Ekmeğimi onun suyu ile yedim. Benden sordular, ben dedim: Bu karınca ve arı milletleri cumhuriyetçidirler. Cumhuriyetperverliklerine hürmeten, taneleri karıncalara veriyorum." Yine aynı mahkemede onun bu cevabından memnun olmayanlar: "Sen selef-i salihîne muhalefet ediyorsun" deyince de o şu cevap vermiştir: "Hulefa-i Râşidîn hem halife, hem reis-i cumhur idiler. Sıddîk-ı Ekber (r.a.) Aşere-i Mübeşşereye ve Sahabe-i Kirama elbette reis-i cumhur hükmünde idi. Fakat mânâsız isim ve resim değil, belki hakikat-ı adaleti ve hürriyet-i şer'iyeyi taşıyan mânâ-yı dindar cumhuriyetin reisleri idiler" (Şualar, İstanbul 2020, s. 321-322).

Görüldüğü gibi Bediüzzaman burada "adalet" ve şer'î hürriyet" olmak üzere iki temel vasfı zikrederek Hulefa-yı Râşidîn dönemini -isim olarak değil içerik olarak- "cumhuriyet", halifeleri de aynı zamanda "reis-i cumhur" olarak anmaktadır. Cumhuriyetin adalet ve hürriyet bakımından daha incelmış, daha berraklaşmış hali olan demokrasiyi de "demokratlık" kelimesiyle zikrederek daima olumlu şekilde anmış, mesela Emirdağ Lahikasında, -bir arama motorunda tarattığımız kadarıyla- 98 defa bu kelimeyi kullanmıştır. Dolayısıyla Risale-i Nur, muhataplarını cumhuriyet ve demokrasi kavramlarıyla barışık olan, barışıklıktan öte -aşağıda işaret edileceği üzere- bunu itikadi zeminde değerlendiren bir anlayışın sahibi olarak eğitmiş ve eğitmeye devam etmektedir.

İkinci eksene gelince Bediüzzaman meşrutiyet ilan edildiğinde -kendi ifadesiyle- onu "delâil-i şer'iyeye" ile kabul edip temel esaslarını belirtmiş (Divan-ı Harb-i Örfî [Eski Said Dönemi Eserleri içinde, İstanbul 2017], s. 121) cumhuriyet döneminde bu esasları, "Cumhuriyet ki adalet, meşveret ve kanunda inhisar-ı kuvvettir" diyerek tekrarlamıştır (Makalât, [ESDE içinde], "Hakikat", s. 45, haşiye 1). Çok partili hayata geçildiğinde, 1949'larda yazdığı bir lahikada da, "...Halbuki İslamiyet'in bir kanun-ı esasisi olan "Seyyidü'l-kavmi hâdimuhüm: Toplumun efendisi onlara hizmet edendir" yani memuriyet, emirlik ise reislik değil, millete bir hizmetkarlıktır. Demokratlık, hürriyet-i vicdan İslamiyet'in bu kanun-ı esasine dayanabilir. Çünkü kuvvet kanunda olmazsa şahsa geçer; istibdât mutlak keyfi olur" diyerek bu prensipleri demokrasiye da şâmil kılmıştır (Emirdağ Lahikası, İstanbul 2020, II, 390, Mektup no: 318).

Bu nakillerden açıkça anlaşıldığı üzere Bediüzzaman esas itibarıyla cumhuriyet ve onun süzülüp her türlü ideolojik dayatmalardan sıyrılarak gerçek hüviyette anlamını bulmuş hali olan demokrasi hakkında onun ana unsurlarını öne çıkarmakta, bu değerlerin aynı zamanda İslamî değerler olduğunu nazara vermektedir. Her biri ayrı bir yazının konusu olan bu değerlerden mesela hürriyeti, "Hürriyet odur ki, ne nefsinde ne gayriye zararı dokunmasın" (Münazarat [ESDE içinde], s. 177) diye tanımlamakta ve şöyle demektedir: "Hürriyet, âdâb-ı şeriatla müteeddibe ve mütezeyyine olmak lâzımdır. Yoksa sefahat ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değildir; belki hayvanlıktır, şeytanın istibdadıdır, nefsi- emmareye esir olmaktadır." (a.g.e., 177-178). Yine Bediüzzaman hürriyet tanımını daha da açarak şöyle demektedir: "Hürriyet budur ki; kanun-u adalet ve te'dibden başka hiç kimse kimseye tahakküm etmesin. Herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekât-ı meşrûasında şahane serbest olsun." (Aynı yer). Onun hürriyeti imanla irtibatlandığı cümleleri de şöyledir: "Hürriyet, Rahman olan Allah'ın bir hediyesidir. Ve imanın bir hassasıdır. Zira rabita-ı iman ile Sultan-ı Kainata hizmetkar olan adam, başkasına tezellül ile tenezzül etmeye ve başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeye izzet ve şehamet-i imaniyesi bırakmadığı gibi, başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyi dahi şefkat-i imaniyesi bırakmaz." (a.g.e., s. 178).

Görüldüğü gibi Bediüzzaman sınırsız bir hürriyetten değil şer'î bir hürriyetten bahsetmektedir. 1909'da kaleme aldığı bir yazıda "tahdid-i hürriyet dahi insaniyet nokta-i nazarında zaruridir" diyerek (Makalât [ESDE içinde], s. 61) "hürriyet-i şer'iyeyi", bir bakıma "insanî sınırlar"la tefsir etmektedir. Zira insaniyet -onun yaptığı bir tanımdan yola çıkarak zikretmek gerekirse- "İslamiyet-i suğra"dır. O halde hürriyet ya da özgürlük insanın kendisine zarar vermemesi, başkalarına ya da kamuya zarar vermemesi gibi insanî ve şer'î sınırlar dahilinde anlaşılmalı ve uygulanmalıdır.

Demokrasinin temel bileşenlerinden hukukun üstünlüğü, adalet, meşveret yahut şura gibi değerler de Risale-i Nur'da imanla ilişkilendirilerek işlenmektedir. Bir kaçır cümle işaret etmek gerekirse "ihkâk-ı hak" demek olan adalet Allah'ın

bir sıfatı, ism-i azamın bir nuru ve Kur'an'ın en çok vurguladığı dört ana maksadından birisidir. Suçlar şahsîdir. Kimse başkasının suçunu yüklenemez. Hukukun üstünlüğü asıldır; kuvvet şahıs ya da şahıslarda olmamalıdır. Aksi halde baskı ve zulüm yani istibdat bir şekilde devam eder. Meclis ya da parlamentoya tekabül eden "meşveret" temelini "veşâvirhüm fi'l-emr: İş hususunda onlarla meşveret et" (Âl-i İmran 3/159) ile "ve emruhüm şûra beynehüm: Onların işleri aralarında şûra yani danışma iledir" (Şûra 42/38) ayetlerinden alır. Dolayısıyla demokrasinin olmazsa olmaz değerlerinden biri olan meclis, millet temsilcilerinin milletin iradesine uygun şekilde faaliyet gösterdiği kurum durumundadır.

Şuna da işaret edelim ki Risale-i Nur talebeleri, -uygulamada bazı muhitlerde birtakım zaaf lar bulunmakla beraber-, Risale-i Nur'daki prensipler ışığında -bir anlamda İslam'ın da benimsediği- demokratik değerleri kuşanarak hareket etmekte, kimden ve ne adına gelirse gelsin baskı ve dayatmalara karşı çıkmakta, işlerini şahıs merkezli değil, ortak aklıyla yani meşveret esaslarına göre düzenlemektedir.

Sonuç olarak Risale-i Nur temelde iman ve Kur'an hizmetine odaklanmakla beraber, imanî ve Kur'anî hakikatlerin sosyal ve siyasî alandaki tezahürlerine de dikkat çekmekte, bu bağlamda "millet hakimiyeti" demek olan demokrasinin ruhunun İslam'dan olduğunu ifade etmekte; hürriyet, adalet, kanun hakimiyeti, meşveret yahut şûra gibi demokratik değerleri İslamî temelleri ile sunarak muhataplara demokrasi bilinci kazandırmakta ve demokrasi bilincini güçlendirmektedir.

PROF. DR. İLYAS ÜZÜM